

Introducció: La col·lecció numismàtica Carles-Tolrà, una altra gran pèrdua que s'hauria pogut evitar

M. CRUSAFONT I SABATER

En parlar de grans col·leccions numismàtiques al nostre país, tot seguit ens vénen a la ment els noms de Vidal-Quadras i Carles-Tolrà. Segurament, cap altra ha arribat a reunir més de deu mil peces i, sobretot, seria molt difícil trobar res semblant pel que fa a l'extrema raresa d'una gran quantitat dels exemplars que comprenien.¹

Les dues col·leccions tenen força paral·lelismes. Ambdues foren el resultat de l'esforç d'una sola persona i es formaren a Catalunya. La Vidal-Quadras fou exposada públicament a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888 i la Carles-Tolrà, al Museu Arqueològic Nacional de Madrid l'any 1925. Totes dues foren ofertes a un ens públic: la Vidal-Quadras, a l'Ajuntament de Barcelona, i la Carles-Tolrà, al Museu Arqueològic Nacional. I, finalment, totes dues acabaren malament: la Vidal-Quadras fou venuda a França i la Carles-Tolrà ho hauria estat a Anglaterra si la Guerra Civil del 1936 no n'hagués ocasionat el robatori i la dispersió.

Tenim un cert coneixement d'aquestes dues col·leccions gràcies als catàlegs que es varen editar, l'un l'any 1892 i l'altre el 1936. Molt escàs de gravats el primer i magníficament il·lustrat el segon.²

1. Ens referim a col·leccions de gran qualitat, peces de gran raresa i amb molta quantitat de monedes d'or, en aquest cas amb moltes peces raríssimes d'època medieval.

2. Manuel VIDAL-QUADRAS, *Catálogo de la colección de monedas y medallas*, Barcelona, 1892, 4 v. Emilio CARLES-TOLRÀ, *Catálogo de la colección numismática*, Barcelona, 1936.

La col·lecció Carles-Tolrà, tot i semblar a primera vista inferior a la de Vidal-Quadras, tenia peces molt notables, com ara les dues varietats de ducats aragonesos i marca G-S de Ferran II, els quatre ducats de Navarra d'aquest mateix rei, els vint ducats de Ferran i Isabel, els quatre ducats i els quatre escuts de València de Carles I, els vint ducats aragonesos de Joana i Carles, el centè del 1633, l'unça i la mitja unça de Lluís I, les cent pessetes del Govern Provisional i d'Amadeu i moltíssimes peces d'extrema raresa i gran valor històric, amb una preponderància clara de les monedes d'or.

De la col·lecció Vidal-Quadras en sabem el contingut exhaustiu, encara que ens manquin moltes il·lustracions. En temps de l'Exposició del 1888 contenia 2.152 monedes d'or, 6.428 de plata, 4.581 d'aram i 780 de billó, en total 13.941 monedes, a més de 1.538 medalles. Als que ens agrada especialment la moneda catalana tindrem present el seu aplec de monedes carolíngies i comtals, els seus timbres d'or de Joan I, de moment els únics coneguts, la seva magnífica representació de la Guerra dels Segadors i fins i tot l'important aplec de medalles de l'Arxiduc, entre moltes altres peces d'interès. El seu periple és ben conegut; fou oferta a l'Ajuntament de Barcelona, que no fou capaç de tancar un acord d'adquisició, i aquest aplec irrepetible se'n va anar a França, a mans d'un col·leccionista que l'ha mantingut closa i inaccessible. Darrerament, sembla que algunes peces van aparèixer en el mercat. Només la notabilíssima biblioteca de Vidal-Quadras es va salvar i va anar a raure al Gabinet Numismàtic de Catalunya, que dirigí l'enyorat professor Amorós.

De la col·lecció Carles-Tolrà se'n sabia moltes menys coses. De fet, la major part dels numismàtics n'ignora el veritable contingut i les seves vicissituds gairebé novel·lesques.

La generositat d'un donant, que ha sabut comprendre l'interès històric de la qüestió, ha permès que un important aplec de documentació referent a la col·lecció i a les persones que participaren en la seva formació i després en la impressió del catàleg hagi anat a mans de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, on ha estat integrada a la part arxivística del Banc de Dades. El fons era consituït per documents, fotografies de monedes, fitxes, guixos, planxes de vidre, prospectes del catàleg i materials dispersos, com ara proves, làmines incompletes i un llarg etcètera, que s'ha anat processant, triant, ordenant i sistematitzant i que ens donarà la major part de les informacions amb les quals hem redactat aquest escrit. Quan en referirem a documents de primera mà farem al·lusió, doncs, a aquest arxiu amb la referència BDT (Banc de Dades, fons Tolrà) seguit del número assignat al document.³

La història de la col·lecció té dos protagonistes principals: Emili Carles-Tolrà, marquès de Sant Esteve de Castellar, i Antoni López Revillas, comerciant numis-

3. Aquest fons ens ha arribat molt malmès per la humitat, completament desordenat i clarament incomplet. Degué restar guardat en males condicions i es va aplegar capriciosament una part, sense cap selecció predeterminada.

màtic madrileny, principal proveïdor i home de confiança per a aquesta qüestió de l'industrial castellarenc. Parlarem, en primer lloc, d'aquests dos personatges.

EMILI CARLES-TOLRÀ

El seu veritable nom era Emili Carles i Amat, però els atzars de la vida el portaren a fer-se càrrec de la important herència de la seva tia Emília Carles i Tolrà, més coneguda per la vídua Tolrà. Per aquest fet va voler mantenir el nom Tolrà dins la seva família i mudà el seu pel compost Carles-Tolrà.

La vídua Tolrà és ben coneguda per generacions de famílies, que nodriren els seus aixovars amb els acreditats llençols de cotó de la seva empresa. Aquesta, però, li provingué de manera ben atzarosa. L'havia creat el seu oncle Josep Tolrà i Avella, un metge que inicialment s'instal·la a Castellar del Vallès amb l'únic objectiu d'exercir-hi la seva professió. El fet és, però, que al cap d'uns anys el temps i l'aventura industrial i creà una fàbrica de teixits de cotó que molt aviat va créixer i es va convertir en un veritable referent del seu ram a Catalunya. La casa Tolrà, d'altra banda, fou el lloc de treball de generacions de castellarencs.

Josep Tolrà i Avella es maridà amb Antonia Prims i Castells i tingueren fills que, malauradament, moriren en la infància. Aquest fet afavorí que una neboda de Josep Tolrà, Emília Carles i Tolrà, de primer sovintegés la casa del seus oncles i que, finalment, s'hi quedés a viure. La mort prematura d'Antonia Prims, el 1878, deixà sols oncle i neboda, que, finalment, s'acabaren per maridar el 1882.

Josep Tolrà no fou només un industrial emprenedor sinó que també s'implicà decididament en la vida del seu poble i es preocupà seriosament del benestar dels seus treballadors. Fou secretari de l'Ajuntament, jutge de pau i alcalde constitucional. Formà part de la Junta de Primera Ensenyança. Creient convençut, s'implicà també en la Junta d'Obra de la parròquia. En morir Josep Tolrà el 1882, quatre mesos després de casar-se, la seva vídua i neboda es féu càrrec del negoci i tirà endavant també moltes millores per al poble que ambdós havien projectat: escoles públiques, església parroquial, ensenyament gratuït per al seus treballadors, safareigs públics... No és estrany, doncs, que l'Ajuntament nomenés Emília filla adoptiva del poble i que promogués que se li atorgués el títol de marquesa de Sant Esteve de Castellar.⁴

L'any 1912 Emília designava el seu nebot Emili per a fer-se càrrec en exclusiva de les indústries que fins llavors ells dos havien menat amb gran encert. Emili Carles-Tolrà fou el continuador, doncs, de la indústria creada per Josep

4. Ens ha estat molt útil l'article «Emília Carles i Tolrà» de M. Teresa ESTEVE I SOLEY, publicat a *Forja* el 7 de setembre del 2001, p. 40-41, Castellar del Vallès i el monogràfic núm. 48 de *Plaça Vella*, Castellar del Vallès, setembre de 2003, de Manuel NAVAS I ORTIZ i M. Teresa ESTEVE I SOLEY, dedicat monogràficament als Tolrà i Carles-Tolrà.

Tolrà i es proposà de mantenir també la línia de millorar-la i engrandir-la i alhora tenir cura de les condicions de vida dels seus treballadors. Així ho proclamava en fer-se càrrec d'aquella indústria cotonera, una de les més importants de Catalunya.⁵

Fou membre de la Unió Catalanista i com a delegat per Barcelona participà en l'assemblea que redactà les conegudes Bases de Manresa de 1892. A principis del segle XX entrà en el sector financer, de primer a la Caixa Vilumara, que el 1915 fou absorbida pel Banc de Barcelona. Emili Carles-Tolrà fou conseller d'aquest banc i, ran de la seva suspensió de pagaments, l'any 1920 fou un dels pocs consellers que sabé fer front a la situació. També fou un dels màxims aportadors quan es creà el Banc Comercial de Barcelona.

Home cultivat, Emili Carles-Tolrà, que havia heretat també el títol nobiliari de la seva tia, s'interessà per la numismàtica i es proposà de fer una col·lecció àmplia, però sobretot selecta. Es casà i tingué cinc fills: Josep Maria, que seria el seu successor, Domènec Maria, que acabà per regentar a Barcelona una llibreria d'obres antigues i de bibliòfil, la llibreria Babra del carrer Canuda, Joaquim, M. Teresa i M. Matilde.

Emili Carles-Tolrà comprà diferents col·leccions i estava en contacte permanent amb els principals numismàtics professionals europeus. Amb la base d'unes indústries a ple rendiment, adquirí milenars de monedes, amb una predilecció per les d'or. Contava Xavier Calicó que en una ocasió que li encomanà un conjunt important de peces i ell li féu notar que costaria molts diners, Emili li va respondre: «No es preocupi, que la casa és forta».

Entre aquests contactes començà a destacar un comerciant madrileny que acabà per ésser el seu principal proveïdor i que sabé guanyar-se la seva confiança. Es tracta d'Antonio López Revillas, de qui parlarem tot seguit.

ANTONIO LÓPEZ REVILLAS

Si seguim l'extensa obra de Pío Beltrán observarem que, de tant en tant, parla d'alguna moneda de la «venta de Villasante». No cal dir la perplexitat que inicialment ens causà aquesta menció i ens preguntàvem si estaria parlant d'una col·lecció que es guardava en alguna finca o «venta». No es referia, però, a alguna «venta» com la del Quixot sinó a una de les subhastes que havia fet a Madrid a principis del segle XX el comerciant Antonio López Villasante.⁶ No cal dir que Pío

5. M. NAVAS i M. Teresa ESTEVE, *Plaça Vella*, núm. 48, p. 63; M. Teresa ESTEVE, «Emília...», p. 41.

6. Antonio LÓPEZ VILLASANTE, *Catálogo de monedas hispano-cristianas y de medallas conmemorativas en oro*, Madrid, sense data. Ha d'ésser, però, posterior al 1916. *Vid.* un exemple de les mencions de Pío BELTRÁN a la seva *Obra completa*, Saragossa, 1972, vol. II, p. 452.

Làmina 1

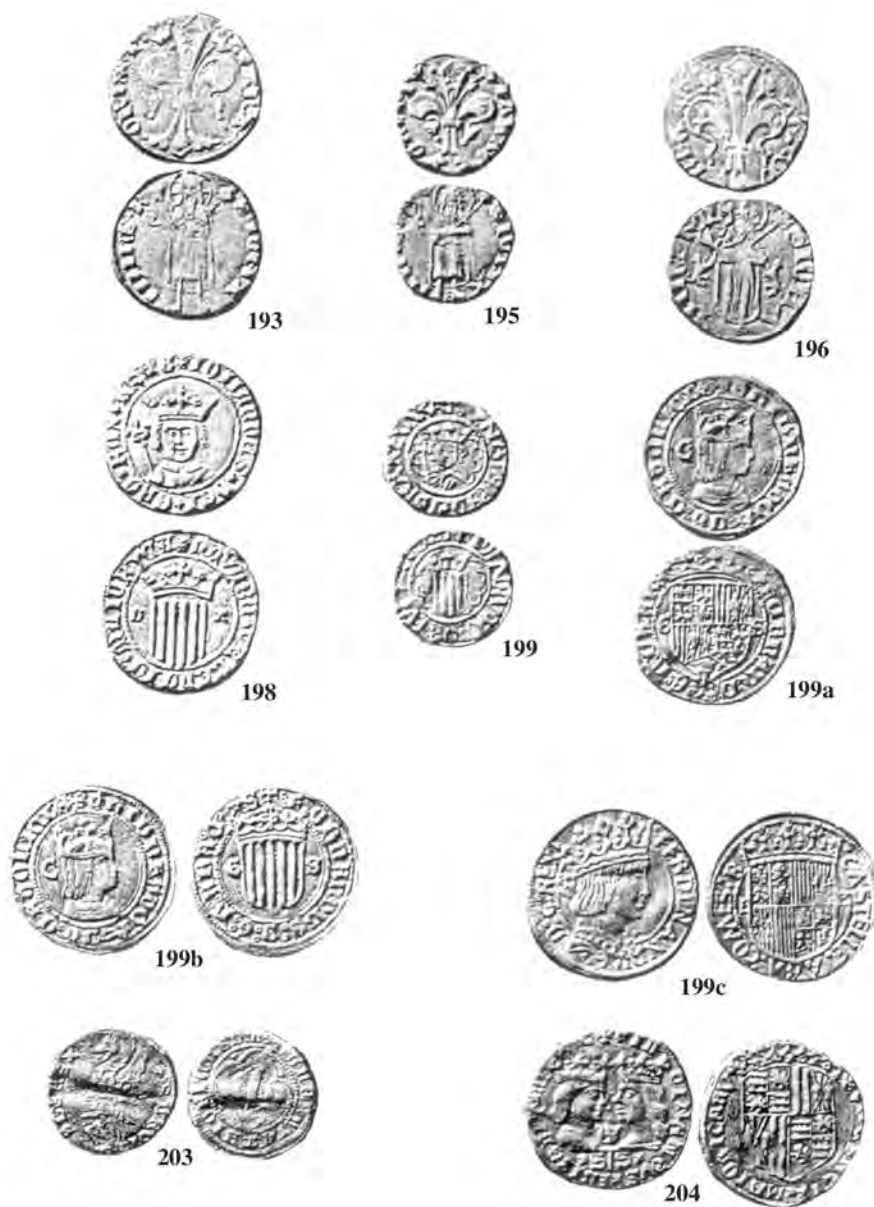
Emilia Carles Tolrà, a la seva joventud. Neboda, esposa i hereva de Josep Tolrà i Avella, el creador de la indústria cotonera que seria coneguda universalment com Vidua Tolrà, en al·lusió a Emilia.

Beltrán, sempre atrafegat i escrivint depressa i entre hores, mai es preocupava d'annotar o precisar aquest tipus de mencions.

López Villasante era propietari d'una casa de canvis de la madrilenya Puerta del Sol, un tipus de negoci que sovint es troba en els antecedents de moltes firmes numismàtiques. A principis del segle XX això és encara més entenedor si tenim present que corrien encara pel mercat monetari moltes unces i altres monedes antigues que es podien obtenir al preu d'una moneda de curs normal i corrent. Aquest numismàtic i canvista féu diferents subhastes, però fou especialment important la que cita Pío Beltrán, per la quantitat de monedes d'or peninsulars que hi apareixen. El catàleg, molt ben il·lustrat, comprèn 362 peces molt selectes, algunes de les quals es retroben després en la col·lecció Carles-Tolrà. Aquest establiment numismàtic i de canvi fou continuat, almenys des del 1923, per un nebot d'Antonio López Villasante, de nom veritable Antonio López López.

Es tracta d'un personatge prou especial. Probablement, preocupat pel reiterat i poc significatiu cognom de López, assajà al llarg de la seva vida diferents alternatives, jugant amb els segons cognoms del seu pare, Revillas, i de la seva mare, Villasante, germana de l'esmentat canvista madrileny. Així, a voltes apareix com a Antonio López y López-Revillas, d'altres com a Antonio L. Revillas i d'altres com a Antonio López-Revillas y López-Villasante, per bé que la forma que apareix més freqüentment i que finalment adoptà fou la d'Antonio L. y López Revillas. Als seus documents oficials, però, sorgeixen els seus cognoms reals: López López. Els López Revillas eren originaris d'un petit poble de Burgos, Revilla de Pienza, on vivien encara els seus pares. Es maridà amb una andalusa de Baza, Elisa Benítez, amb la qual tingué tres filles. Al llarg de la seva vida va emprar múltiples residències. Vivia generalment a Madrid, però tenia casa a Granada, venia sovint a Barcelona, on acabà per fer llargues estades, i estiuvejava alguna vegada a Oliana, a Burgos. A tot arreu tenia afers i negocis i, de tant en tant, també algun embolic.

La seva dedicació principal era la numismàtica, però el trobem ficat en altres múltiples afers. El 1927 té part en una fundició de Madrid que, en abocar-se a la liquidació, fa aflorar una comptabilitat prou confusa. El 1929 té una part important (sembla que és el responsable econòmic) en una empresa de balances de Madrid, a nom d'un probable parent: José Maria Villasante. A finals del 1928 havia liquidat una altra empresa de «calafateado», és a dir, d'impermeabilització d'embarcacions. Aquesta estranya activitat a Madrid s'explica per la concessió que havia obtingut de l'«estaque, lago y otras dependencias de la Casa de Campo para establecer recreos acuáticos, como lanchas, vapores, etc. e igualmente la instalación de bar-restaurant y otras dependencias». Sembla que entre el 1927 i el 1931 va explotar aquest negoci. L'any 1932 munta amb altres tres socis minoritaris una societat per a l'explotació de la concessió. Hi ha fins i tot paper segellat d'un

Làmina 3

Una de les làmines de la famosa venda de Lopez Villasante que comentem. Hi veiem, entre les peces d'àmbit català un ducat joaní de Joan II, el mig timbre de València d'Alfons el Magnànim, dos ducats aragonesos raríssims de Ferran II amb marques G-S, entre d'altres. Moltes d'aquestes peces acabarien per nodrir la col·lecció Carles-Tolrà

«Club Náutico». Aquell any liquiden amb guanys però al següent una gran secada deixa el llac eixut. Es generen llavors deutes amb l'Ajuntament de Madrid, plets i dificultats que ja s'arrossegueu d'abans amb treballadors que reclamen salaris endarrerits. Tot això es produïa en paral·lel amb els seus actius negocis numismàtics i el procés d'assaig de vendre la col·lecció Carles-Tolrà, del qual parlarem després. També ven i compra llibres i manuscrits antics, activitats que manté a la postguerra, i organitza subhastes numismàtiques.

A finals dels anys trenta sembla que centra la seva activitat a Barcelona, però no deixa de tenir sempre un peu a Madrid. A la postguerra immediata i quan ja s'havia produït el robatori de la col·lecció, la família viu a Granada, on les filles es queixen de la calor i que no el veuen mai. Mentrestant ell munta novament subhastes, ara des de Barcelona, on no s'estableix amb la família, però, fins el 1947. No sabem si llavors li van bé els negocis, en tot cas consta que té una finca a Madrid hipotecada. Des de Barcelona va organitzar, com a mínim, quatre subhastes numismàtiques: de moneda romana republicana, de moneda gal·la, de rals de vuit i de monedes gregues.

Pels mateixos anys és un dels impulsors d'una Sociedad Española de Numismática de la qual parlarem tot seguit.

L'any 1952 està ficat en importacions de cotó, però també de ferralla. Sembla que té comissió en les importacions de cotó, probable derivació d'alguna d'aquelles connexions oficials tan pròpies de l'època. Mor a Barcelona l'any 1954.⁷

LA SOCIEDAD ESPAÑOLA DE NUMISMÁTICA

López Revillas participà activament en diferents iniciatives de tipus associatiu en el camp de la numismàtica i col·laborà en algunes revistes. L'any 1918, per exemple, publica ja una nota sobre unes monedes d'or de Lluís I a la revista *Coleccionismo* de Madrid. Era el portaveu de l'anomenada Asociación Española de Coleccionistas amb seu també a Madrid i comptava amb una orla excel·lent de col·laboradors. La revista inclou també vendes numismàtiques.

L'any 1942 intervé activament en la creació de la Sociedad Española de Numismática, amb seu a Madrid. En parlem una mica, amb les dades disponibles, perquè sempre és interessant d'anar aportant informacions sobre l'associacionisme numismàtic, un tema pràcticament verge.

En els estatuts de la nova societat aquesta es presenta com a associació de caràcter científic, cultural i artístic i es diu que s'ha creat amb l'objectiu de difondre,

7. Totes les informacions sobre López Revillas i sobre la Sociedad Española de Numismática l'obtenim dels fons abans esmentats i que no detallem a la menuda.

Làmina 4

Antonio Lopez Revillas, el comerciant madrileny que es feu l'home de confiança d'Emili Carles Tolrà pel tema de la col·lecció. Foto del seu passaport on apareix el seu veritable nom: Antonio Lopez Lopez.

desenvolupar i facilitar el coneixement i l'estudi de la numismàtica. Es proposa editar publicacions, fer reunions, conferències, exposicions i visites i ajudar els col·leccionistes amb expertitzacions, informacions i intercanvis.

Segons es veu en el projecte de caràtula, la societat havia assolit d'ésser «subvencionada por el Estado».

Malgrat aquests plantejaments tan culturals, la primera activitat de la societat fou una subhasta de monedes feta «bajo la dirección del experto Antonio López y L. Revillas». Ell mateix redactà una introducció a la venda on diu: «Inauguramos las tareas de la Sociedad Española de Numismática publicando el primer catálogo de subasta...». L'emblema de la societat és un «doble excelente» dels Reis Catòlics, el mateix de la casa de canvi de López Revillas.

La societat va anar captant socis. L'any 1943, per exemple, el recordat numismàtic barceloní Antoni Villoldo presenta com a candidat a soci el conegut industrial surer Enric Vincke, de Palamós. Entre els papers de la societat es troba, essencialment, documentació de compres. Sembla, doncs, que la societat «subvencionada por el Estado» no era altra cosa que una perllongació amb assaig de dignificació culta del negoci de López Revillas. Amb tot, sembla que s'havia de fer una revista de nom *Oscá, Revista de Numismática y Ciencias Afines*, que mai hem vist, tot i que hi ha una caràtula que demostra que estava previst que sortís el tercer trimestre de l'any 1943. López Revillas va arribar a rebre almenys dos articles, un de Reinhard i l'altre d'Isidro de las Cagigas, però probablement no es va fer res perquè almenys l'article de Reinhard fou publicat més tard en una altra revista.

A. López des del seu domicili de Barcelona enviava a la seu de la societat, al carrer Olozaga, 2, de Madrid els impresos de carnets, fulls de compra, catàlegs de venda, etc., tot fet pulcrament per l'impressor Bas d'Igualada, del qual parlarem també més endavant. Els catàlegs de venda (en coneixem dos) foren d'una gran qualitat d'impressió.

No sabem quant temps estigué en actiu aquesta societat.

FORMACIÓ I CONTINGUT DE LA COL·LECCIÓ CARLES-TOLRÀ

Emili Carles-Tolrà inicià la seva col·lecció de molt jove, vers l'any 1882. Tenint present que els primers passos per a vendre-la els va fer el 1925, hi ha un espai de més de quaranta anys en què es va dedicar a anar-la incrementant, comprant peces individualment o bé col·leccions senceres.

En el pròleg del catàleg de la col·lecció Tolrà, escrit per López Revillas, es mencionen algunes d'aquestes col·leccions, però la llista es pot ampliar i documentar millor amb les dades que ens dóna el fons documental de què ara disposem. Amb data d'adquisició coneguda hi trobem les incorporacions següents:

Làmina 2

Emili Carles-Tolrà i Amat, gerent de la indústria en temps d'Emilia Carles Tolrà i continuador després de l'empresa. Fou el creador de la col·lecció

- 1902 Medrano de València, que comprenia deu mil monedes en els tres metalls.
- 1906 Cerdà de València.
- 1908 Alvarado de Salamanca, començada el 1730 i en possessió llavors del comerciant d'Amsterdam, Schulman, el qual, per cert, va morir en els camps d'extermini nazis anys més tard.
- 1912 Juan Manuel Sánchez de Madrid, que comprenia cinc-centes monedes espanyoles d'or.
- 1918 Vescomte Ponton d'Amecourt, adquirida a la casa Platt de París.
- 1918 Gran duc Alexis Michailowitch de San Petersburg, de monedes gregues i romanes i adquirida a Suïssa.
- 1923 Weresot, comprada a Amsterdam.
- 1923 Caruso, adquirida a Roma.

A més, i sense indicació de data de compra, consten encara les col·leccions següents: Antonio Cánovas del Castillo (Madrid), José del Hierro (Madrid), de moneda romana de gran qualitat; del banquer de Barcelona Ignasi Soler, que comprenia més de mil monedes d'or; del baró de Rostschild, de moneda merovingia adquirida a París; Weber de Londres; Logier de Marsella; Wirot de Londres; Carreres de Madrid, i Wigam de Londres.

També apareixen en la documentació que comentem els seus proveïdors europeus de peces individuals, els comerciants Boudeau, Bourgey, Ciani, Feuardent i Platt de París; Seltman i Spink de Londres; Schulman d'Amsterdam; Hersch d'Àlemanya, i Mayer, Ratto i Santamaria d'Itàlia.

Tot i això, l'aplec de documents és molt incomplet i sovint malmès i, per tant, es fa difícil reconstruir amb detall la gènesi de la formació de la col·lecció. De tant en tant apareixen dades esparses. Així veiem que entre el 29 de març del 1927 i el 7 de maig del 1928 hi ha vint-i-una cartes de Carles-Tolrà a la casa Platt de París, escrites en correcte francès, per on sabem que adquireix un total de cinquanta-tres monedes, entre les quals una peça grega de Siracusa signada per Evainetos. No hi ha, però, altres cartes, la qual cosa demostra que el que ens ha arribat és només una petita part de la documentació total.

Les adquisicions, en aquests anys, sembla que les fa amb certes dificultats. El 5 de juliol del 1927 s'interessa per les peces de Platt, dient-li que les hi reservi, però només en cas que no li sorgeixi un altre comprador, i que passarà comanda en ferm quan pugui, perquè les compres que ha fet a Madrid i Barcelona l'han deixat sense fons. El mes d'abril del 1928 Carles-Tolrà escriu a López-Revillas agraïnt-li la tramesa de monedes procedents de la casa Spink de Londres. Li diu que se'n quedaria moltes (deduïm que unes dues-centes) al preu de 16.000 pessetes, però que no ho pot pagar immediatament, perquè a París se li han exhaurit els diners per a les adquisicions. És possible, doncs, que en aquest període passés al-

gues dificultats, cosa que explicaria l'intent de venda de la col·lecció de què després parlarem.

Com hem dit, Carles-Tolrà devia haver estat ja client de López Villasante, ja que moltes peces de la seva subhasta de monedes d'or varen passar a la seva col·lecció i sabem també que la col·lecció Rotschild, abans esmentada, va passar igualment per les mans de López Villasante. López Revillas, com a canvista, tenia facilitat per adquirir monedes antigues a preus facials, cosa que feia sovint, però també adquiria petits fons i col·leccions que sovint oferia a Carles-Tolrà. L'any 1941 López Revillas oferia a Lluís Inglada Ors, de Valladolid, 6.000 pessetes per vuit cinquantins. No sabem si la venda es va fer, però a la col·lecció Tolrà hi havia dues d'aquestes peces.

Pel que fa al contingut final de la col·lecció Carles-Tolrà, hom pot tenir la idea equivocada que el fons és el que apareix publicat en el catàleg que s'edità l'any 1936, amb un total de 2.267 monedes. Això no és pas cert i, de fet, a la pàgina VII de la part introductòria ja es fa constar un pla de l'obra per a la qual es preveuen cinc volums. El que s'ha publicat és, només, un primer volum, desglossat en text per una banda i làmines per l'altra. En aquest primer volum es varen aplegar les monedes antigues d'Hispania, les sèries àrabs i visigodes, la sèrie medieval castellana, les peces de Navarra i de la Corona catalanoaragonesa i les monedes modernes i contemporànies espanyoles de la Península i de l'Imperi. Fora de les sèries ibèriques i la resta de la sèrie hispànica antiga, gairebé tota la resta són monedes d'or.

Però la col·lecció contenia moltes altres monedes que hom preveia publicar en els volums restants. Segons el pla de l'obra haurien estat les següents:

- Volum II Monedes gregues, romanes i bizantines.
- Volum III Monedes portugueses i de la resta d'Europa amb les seves colònies.
- Volum IV Monedes d'Amèrica, Àsia i Àfrica.

Es preveia, finalment, un volum cinquè que es destinava a índexs, apèndixs, llistes de llegendes, valoracions i bibliografia. L'esclat de la guerra va malmetre, con veurem, aquest projecte d'edició.

A partir de les informacions complementàries de què disposem hem pogut establir una taula on es detallen, per temes i metalls, els continguts de la col·lecció global. Com veiem, comprenia més d'onze mil monedes, de les quals prop de quatre mil dues-centes d'or. Crida l'atenció en el volum II la gran quantitat de moneda d'or grega i romana i la riquesa del conjunt europeu. Sobta, en canvi, que amb només dues-centes noranta-dos monedes d'Amèrica, Àsia i Àfrica es volgués omplir tot un volum, quan en els altres hi ha sempre més de mil cinc-centes monedes. De tota manera, tampoc estem segurs de tenir una informació completa.

Taula
Composició aproximada de la col·lecció Carles-Tolrà

		AV	AR	AE	Total
Volum I	Hispanic	—	83	908	991
	Visigot	33	—	—	33
	Àrab	45	—	—	45
	Espanyoles	976	2	—	978
	Corona Cat.a.	87	—	—	87
	Navarra	5	—	—	5
	Filipines	12	—	—	12
	Imperi	116	—	—	116
Volum II	Gregues	(70)*	(132)	(38)	240
	Romanes	216	4.435	179	4.830
	Bizantines	248	—	—	248
Volum III	Portugal	46	—	—	46
	Europa i col.	1.574	—	—	1.574
Volum IV	Resta del món	292	—	—	292
	Medalles	33	—	—	33
	No identificades	418	708	416	1.542
					11.072

*Entre parèntesis xifres de repartiment no segures.

La reconstrucció ens mostra alguns desajustos i valors una mica insegurs. Amb tot, encara és possible que ni tan sols els totals que hem donat coincideixin exactament amb el del fons que es va oferir al Museu Arqueològic Nacional. La col·lecció, d'altra banda, no estava pas immòbil sinó que creixia continuament. D'altra banda de segur que en fer el catàleg es varen marginar les peces de conservacions fluixes. Ens ho demostren les diferències entre les llistes de les peces ofertades i les que apareixen publicades: 1.692 peces d'or en el sector publicat, contra només 1.247 realment publicades. En la sèrie hispànica, constaven 1.699 monedes i en catàleg només se'n publicaren 991. El que sí podem afirmar és que en el seu zenit la col·lecció arribà a contenir el següent:

AV	AR	AE	Total
4.205	(4.650)	3.288	12.143

Som ben a prop, doncs, de les 14.415 peces de la col·lecció Vidal-Quadras, i encara les xifres de dalt són segures, però com a mínimes.

L'INTENT FALLIT DE VENDA AL MUSEU ARQUEOLÒGIC DE MADRID

No tenim tota la documentació d'aquesta negociació, llarga, complexa, i en alguns moments aspra, però les dades de què disposem ens permeten de reconstruir-ne la gènesi amb prou aproximació.

L'aspecte més obscur de tot aquest llarg procés és la motivació del cedent. Per què es volia desfer d'una col·lecció que li havia costat tant de reunir? Què el menava a cedir-la si, paral·lelament, l'anava engrandint? Segons els papers oficials, Carles-Tolrà la cedia per a enriquir el Museu Arqueològic Nacional, que, segons diu, era llavors molt pobre en fons monetaris. Les xifres que es debaten per a la venda no semblen exagerades i, en qualsevol cas, ja veurem que força per sota de la que oferia un comerciant. El preu inicial, d'altra banda, es va rebaixant progressivament al llarg de les negociacions i fins i tot s'arriba a oferir al preu que fixin els experts de l'Estat. En un altre sentit, la xifra que oferia un comerciant havia d'ésser prou per sota del seu valor de mercat perquè ell hi veiés un benefici a fer. No hi ha, doncs, afany de lucre perquè de segur que la col·lecció li havia costat molt més del que demanava, ni tan sols intent de recuperar patrimoni, quan veiem que la negociació s'allarga i ell continua insistint i sempre a la baixa. Tampoc posa cap condició que pogués afalagar la seva vanitat, com ara demanar una sala amb el seu nom o bé que el fons es denominés o designés com a col·lecció pròpia. Només es mostra irreductible a no permetre que la col·lecció es fragmenti.

És també difícil d'entendre el seu capteniment quan veiem, d'una banda, que té un possible continuador en el seu fill Domènec. D'altra banda, no vol fragmentar la col·lecció, però acaba per acceptar que l'adquireixi un comerciant de Londres que, certament, no farà altra cosa que esbocinar-la.

Cal concloure, doncs, que no tenim prou elements per a poder donar una resposta convincent i que l'únic argument que aflora és una actitud altruista per a enriquir un museu.

El fet és que el 24 de gener del 1925, Emili Carles-Tolrà escriu al subsecretari del Ministeri d'Instrucció Pública, oferint-li la col·lecció. Considera que el conjunt, amb prop de cinc mil peces d'or, cent de les quals úniques o gairebé úniques, val 3.630.000 pessetes, però en demana un milió menys, és a dir, 2.630.000 (BDT-1). El text va acompanyat d'una memòria explicativa amb detalls sobre el contingut i sobre la procedència de les peces.

Hi ha d'haver una resposta del subsecretari en la qual se li ofereix de comprar només una part de la col·lecció i que no ens ha arribat. Consta, això sí, que el 3 d'abril del 1925 Carles-Tolrà, marquès de Sant Esteve de Castellar, es manté en els termes de la seva oferta si bé proposa que sigui l'Estat el que fixi la valoració que consideri justa (BDT-2). El possible resultat d'aquesta oferta és que Carles-Tolrà va rebaixar la seva petició fins a 1.500.000 pessetes, com veurem després.

Uns mesos més tard, el 3 de novembre del 1925, el director general de Belles Arts escriu al marquès en termes força eixuts exigint explicacions sobre l'origen de les peces que se li ofereixen per si l'Estat hi tingués drets, s'entén, d'embargament (BDT-3). Poc després es donaven amb tot detall les explicacions exigides, no sense fer notar que l'origen de les peces ja havia estat explicitat en la memòria que acompanyava la primera carta d'oferiment. No tenim el text final d'aquesta carta, però sí l'esborrany, redactat per López Revillas (BDT-4).

Un cop aclarit aquest punt, els representants estatals diuen, en carta datada el 10 de març del 1926, que no els interessa la totalitat de la col·lecció sinó només les sèries visigodes, àrabs i espanyoles medievals i modernes. No tenim aquest text, però es dedueix d'un informe posterior. Nova resposta negativa de Carles-Tolrà a desmembrar la col·lecció, text que es dedueix igualment d'altres fonts.

El 16 de juny del 1926 els representants estatals insiteixen en la seva posició de desmembrar la col·lecció i precisen millor el que volen i el que no volen, fins al punt d'arribar a fixar una xifra per a la part que els interessa adquirir. No tenim aquest text oficial però sí una transcripció manuscrita que podem resumir així:

1. No volen la moneda grega (240 peces), ni la romana republicana (1.723 peces) ni la romana imperial (4.107 peces) ni la bizantina (248 peces) ni la d'Hispania antiga (1.699 peces) ni les medalles (33 peces). Rebutgen totalment, doncs, 8.050 peces.
2. Volen específicament les sèries visigodes, àrabs i les d'Espanya i els seus dominis, amb un total de 2.057 peces, 1.610 de les quals d'or i 477 d'argent.
3. També consideren interessants 1.723 peces d'or estrangeres.
4. Per a obtenir una base de valoració fan una taxació a valors intrínsecs:

3.415 peces d'or que a pes d'or valen	257.652 pessetes
477 peces d'argent que a pes valen	22.000 pessetes
Total	259.525 pessetes
5. Numismàticament, les valoren en 916.335 pessetes, però rebutgent algunes peces duplicades, com ara les 20 dobles de Pere I, l'unça de Potosí de Lluís I i les peces de 100 pessetes del Govern Provisional i d'Amadeu i, fent un arrodoniment, ofereixen 900.000 pessetes (BDT-5).

Es dedueix que en el text final es deia també que s'haurien de tornar a examinar les peces.

El 23 de juliol del 1926 Carles-Tolrà respon que ja han tingut tres mesos de temps per a veure les peces en l'exposició pública que se n'havia fet al Museu Arqueològic Nacional i insisteix en la seva voluntat de vendre la col·lecció íntegra, parlant ara ja de la xifra total de 1.500.000 pessetes. Demana, en cas alternatiu,

autorització per a vendre la col·lecció a l'estranger. No tenim tampoc el text definitiu d'aquesta carta, però sí l'esborrany fet per López Revillas (BDT-6).

La qüestió degué quedar aturada. Potser per aquest fet, López Revillas, com a apoderat de Carles-Tolrà, escriu al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts fent-li un resum del procés de les negociacions, incidint en la rebaixa que s'havia fet des de les 2.630.000 pessetes inicials a les 1.500.000 pessetes del moment i assenyalant que a l'estranger els ofereixen 2.500.000 pessetes i insistint en la necessitat que reconsiderin la seva posició a fi d'evitar que una col·lecció tan important hagi d'eixir del país (BDT-7). Això passava ja el 6 d'octubre del 1928, és a dir, més de dos anys després de la darrera comunicació estatal de què tenim notícia. En aquests anys Carles-Tolrà, potser havent ja descartat la cessió, continua adquirint peces soltes.

El mes d'octubre del 1928 sabem que aquesta darrera oferta fou definitivament desestimada i, en conseqüència, es torna a plantejar l'exportació. El president de la Junta Superior del Tesoro Artístico, en aquell temps el conegut arqueòleg, historiador de l'art i numismàtic Manuel Gómez-Moreno, posa les condicions següents per a autoritzar l'exportació:

1. El propietari de la col·lecció haurà de presentar fotografies per triplicat de totes les monedes que s'hauran d'exportar.
2. L'Estat podrà aplicar els drets que li corresponguin per a l'exportació en l'adquisició de peces de la col·lecció que li faltin.

Com que fotografiar 12.143 peces no era pas poca feina, durant els anys 1929-1936 es varen anar complint aquestes peticions, comprensibles, però prou dures, perquè hom es pot preguntar per què volien fotografies de les 8.050 peces que havien rebutjat. Paral·lelament, es degué anar preparant també el catàleg que comentarem després i que probablement havia de servir de pal·liatiu a la ja inevitable dispersió de la col·lecció. El 25 de maig del 1936, Carles-Tolrà indica que ja ha complert tots els requisits que li han exigit per a autoritzar l'exportació i demana el permís definitiu. Poc abans s'havia desplaçat a Madrid un representant de la casa Spink de Londres per veure's amb López Revillas, la qual cosa fa pensar que pogués ésser la destinatària del fons.

El 5 de juny del 1936 Carles-Tolrà fa una autorització a López Revillas perquè aquest pugui recollir la llicència d'exportació, quan aquesta estigui formalitzada.

Finalment, el 8 de juliol del 1936, Gómez-Moreno comunica a Emili Carles-Tolrà que, havent complert, efectivament, tots els requisits, ja pot exportar la col·lecció per l'aduanà d'Algesires, dipositant un xec de 15.000 lliures esterlines que li abona el comprador i pagant els drets a l'Estat segons marca la llei. També diu que per l'import d'aquests drets «no li interessa adquirir cap moneda» (BDT-8).

Com es veu per les dates, aquesta autorització arribava massa tard. Deu dies després, quan potser tot just havia arribat a les mans de Carles-Tolrà, es produïa l'aixecament franquista i la reacció de signe contrari a la zona republicana i Emili Carles-Tolrà i el seu fill Josep Maria es veien obligats a deixar ràpidament el país. La venda no es va poder arribar a materialitzar i la col·lecció va tenir la trista fi que explicarem a l'apartat següent.

ROBATORI I DISPERSIÓ DE LA COL·LECCIÓ

Del que succeí en els primers moments de la Guerra Civil amb la col·lecció ens en parla López Revillas en uns esborranys d'un text exculpatori que degué preparar quan, acabada la guerra i mort Emili Carles-Tolrà, els seus hereus el varen acusar d'haver-se apoderat d'aquest fons numismàtic.

Segons aquests escrits, Emili va deixar dit que la col·lecció quedava a càrrec del seu segon fill, Domènec Maria. Al mateix temps deixava 200.000 pessetes (una xifra molt important a l'època) a un tal Girbau (probablement, un administrador) per a poder cobrir les despeses que es poguessin presentar. Sempre segons López Revillas, Girbau no va donar mai cap d'aquests diners ni a ell ni al fill Domènec durant el temps en què estigueren a Barcelona. A causa d'això es varen haver de vendre monedes de la col·lecció. López Revillas diu també que Domènec es va endur tots els llibres del seu germà Josep Maria i que en va vendre molts a la seva llibreria Babra del carrer Canuda, també per acaptar fons davant les dificultats que, com veurem, es van presentar. Durant el mes d'agost del 1936 López Revillas va vendre monedes que no fossin especialment remarcables, diu que per en càrrec de Domènec. Escriu en aquests papers que no recorda quantes, però sí que la venda donà molts milers de pessetes. La raó d'aquestes vendes, diu, era que Domènec s'havia quedat sol a Barcelona, sense diners ni mitjans de cap mena per a obtenir-los. Això, és clar, no encaixa gaire amb el que deia abans de la venda de llibres del seu germà, però és possible que en aquests esborranys, que són papers solts de textos incomplets, redactés diferents versions.

Entretant Josep Maria, fill d'Emili, trameté a Barcelona un francès perquè anés a casa del seu germà i s'emportés la col·lecció. Sempre segons López Revillas, Domènec decidí no lliurar-la perquè llavors «se quedarían sin medios de ninguna clase para hacer frente a todo lo que pudiera pasar». El francès en qüestió tornà al dia següent per saber quina decisió havien pres, però en veure que una patrulla feia un registre de la llibreria diu que se'n va anar i no el van veure més.

La patrulla va trobar un fons de monedes d'aram i plata que ells ja havien preparat per a presentar-la com si fos la totalitat de la col·lecció Carles-Tolrà, és a dir, com a mesura de protecció per al veritable fons que, com sabem, era sobretot de moneda d'or. Aquell fons, compost només de peces d'aram i argent, fou confiscat

JUNTA SUPERIOR
DEL
TESORO ARTÍSTICO
PRESIDENCIA.

Cumplidos por el solicitante los requisitos exigidos, declarado por esa Sección que no interesa adquirir ninguna moneda y elevada a resolución definitiva del Pleno por exigirlo así la Ley de 13 de mayo de 1933, cuando se trata de ventas cuyo importe exceda de cincuenta mil pesetas, la Junta en su sesión plenaria de 6 del corriente ha ratificado su anterior acuerdo, autorizando a D. Emilio Carles-Tolrà a exportar por la Aduana de Algeciras la colección de referencia, conforme a las fotografías presentadas y previo pago a la Junta de los derechos establecidos por la legislación vigente en el momento de la exportación ».

Lo que cumpliendo el expresado acuerdo tengo la honra de poner en conocimiento de V.d a los efectos consiguientes.

Madrid, 8 de julio de 1.936.

EL PRESIDENTE.

Làmina 5

Encapçalament i part final de la comunicació que Gomez Moreno trameté a Carles-Tolrà autoritzant l'exportació de la col·lecció i indicant que per l'import dels drets a cobrar per l'estat, no li interessa adquirir cap peça de la col·lecció. El subratllat és nostre.

per la Generalitat i, segons López Revillas, que sembla gaudir de la seva agudesia, els diaris de l'època varen publicar que la col·lecció Carles-Tolrà havia estat posada a mans de la Generalitat de Catalunya.

Més endavant Domènec Maria fou detingut per un escamot del POUM. López Revillas diu que li va encomanar llavors que vengués les monedes que calgués per a poder alliberar-lo. Així ho va fer, segons diu, i Domènec va ésser alliberat. Afegeix que varen haver de pagar també molts creditors de Domènec, els quals es varen presentar a la llibreria amb amenaces, i que pagaren moltíssim per a un pasaport, suposem que perquè Domènec pogués, finalment, sortir del país. Es queixa, finalment, que no li pagaren el seu sou.

Es tracta, certament, d'un text exculpatori i, naturalment, cerca culpables per tot, però també hi ha algunes contradiccions perquè en un dels papers diu que la col·lecció «quedó en poder» del fill i en un altre que el fill li va manar que no l'entregués al francès abans mencionat, d'on es dedueix que la tenia ell.

Ja no hi ha més notícies per aquesta banda. Nosaltres sabem, de fonts angleses probablement provinents del frustrat comprador, que la col·lecció havia estat amagada en un sofà i tramesa a Anglaterra a través de Portugal. El sofà va arribar, certament, a Anglaterra, però a dins no hi havia res. Algú havia robat la col·lecció Carles-Tolrà.

Encara durant la guerra consta que a López Revillas li van ésser confiscades pel jutjat de Berga 1.150 monedes d'unces, mitges unces i altres monedes espanyoles d'or, que li foren abonades en paper moneda del moment al preu facial, per un total de 826 pessetes i 65 cèntims, i un llengot d'or, que li pagaren a 9,15 pessetes el gram, amb un total de 826 pessetes i 65 cèntims (BDT-9). Certament, essent López Revillas comerciant numismàtic, tampoc es pot afirmar que aquestes monedes haguessin d'ésser de Carles-Tolrà i en el cas d'ésser-ho si intentava amagar-les o extreure-les del país per compte propi o dels seus propietaris. Això succeïa l'any 1938.

Un cop acabada la guerra i mort ja el creador de la col·lecció, sabem, com hem dit abans, que els hereus varen denunciar López Revillas com a presumpte autor del robatori de la col·lecció reclamant-li un total de 80.000 lliures esterlines. L'any 1943, però, es declarava el sobreseïment de la causa, cosa que es ratificava definitivament l'any 1945, perquè no s'havia «justificado debidamente la perpetración del delito» (BDT-10). D'altra banda, però, el fill gran, Josep Maria, el 22 de desembre de 1943, lliurava a López Revillas un escrit exculpatori en el qual manifestava que allò que López Revillas havia tornat és el que, segons tradició familiar, constituïa la col·lecció del seu pare Emili (BDT-11). Tot plegat sembla el resultat d'un acord. No és tasca nostra esbrinar aquesta qüestió, però fa pensar, el fet que López Revillas tingués comissió en les importacions de cotó, segons consta en un document del 1953 (BDT-12).

L'any 1980, en un acte públic a Barcelona, en el qual Xavier Calicó i Rebull rememorava les grans col·leccions numismàtiques del passat, en el torn d'intervencions, li vaig preguntar què havia succeït amb la col·lecció Carles-Tolrà, de la qual llavors, és clar, només sabia que havia estat robada. Aquest fet m'havia causat una certa preocupació perquè m'havia adonat que a la col·lecció de Banca Catalana, de la qual era llavors conservador, hi havia dues monedes que, segons es veia en el catàleg, havien estat d'aquella col·lecció.

Xavier Calicó explicà que, efectivament, la col·lecció havia estat robada durant la guerra i que l'autor del fet, que certament no va pas anomenar, va vendre peces a molts comerciants europeus que les varen adquirir de bona fe. Davant la difícil situació creada quan es va descobrir el robatori, l'Associació Internacional de Numismàtics Professionals arribà a un acord amb els hereus d'Emili Carles-Tolrà amb una indemnització que tancava l'afer.

Aquest fou, doncs, el darrer episodi d'aquesta tortuosa història.

L'EDICIÓ DEL CATÀLEG

L'únic aspecte positiu de tota la història que hem explicat és que el sector més interessant per a nosaltres d'aquella importantíssima col·lecció fou publicat en forma de catàleg, amb una gran qualitat de les il·lustracions.

És probable que Emili Carles-Tolrà es decidís a fer-ho davant la tossuda negativa de l'Estat d'adquirir la col·lecció i l'evidència de la seva propera dispersió. D'altra banda, l'exigència de l'Estat d'haver de donar un inventari fotogràfic exhaustiu del conjunt es podia prendre com a base per a la preparació d'un catàleg.

L'edició es va portar a terme amb un gran desig de perfecció i una clara voluntat de difondre'l. L'impressor va haver de crear centenars de tipus d'impremta especials per a poder fer la transcripció de les lletres ibèriques i púniques i de molts signes especials que no existien entre els tipus habituals. Els papers de las proves revelen en tots els detalls aquest desig de perfecció.

En un primer moment, Carles-Tolrà el volia editar a França i en llengua francesa, per bé que ja havia decidit que les làmines es farien aquí. Finalment, però, l'edità i imprimí totalment a Catalunya. En confià la realització al prestigiós impressor Bas, de primer instal·lat a Esparraguera i després a Igualada. Ens ha arribat un contracte d'edició que no porta data i en el qual Carles-Tolrà i Bas acorden imprimir l'obra en edició en castellà i anglès, reproduint 3.600 monedes. Això ens demostra que es tractava només del primer volum. Es preveia un cost total de 55.455 pessetes, de les quals Carles-Tolrà n'avançava 13.863. En el contracte es parla de només dos-cent cinquanta exemplars, però després se'n projectaren de fer més (BDT-13).

124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124
 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124
 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124 124
 124 124 124 124 124 124 124 124

125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125
 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125
 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125
 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125 125

126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126
 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126
 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126
 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126 126

127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127
 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127
 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127
 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127
 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127 127

128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128
 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128
 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128
 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128 128
 128 128 128 128 128 128 128 128

129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129
 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129
 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129
 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129 129
 129 129 129 129 129 129 129 129

130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130
 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130
 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130 130

Làmina 6

Tipus especials de tipografia, entre molts d'altres d'altres d'especials creats per l'impressor Pere Bas per a l'impressió del llibre. Els que reproduïm corresponen a les llegendes de la família punica.

Pere Bas i Vich, que a la postguerra va editar luxosament altres llibres de numismàtica,⁸ va posar tot el seu saber per fer una edició curosa i ben acabada, tot i que sembla que va patir força per a tirar-la endavant. En les proves del pròleg, escrit por López Revillas, aquest afegeix o bé modifica paràgrafs de fins a mitja pàgina. En una carta que Bas li dirigeix li adverteix: «Fijese BIEN en las correcciones y compare con el original. No me venga después con protestas». Un to que demostra les dificultats que trobava.

El projecte final de l'obra era que tingués cinc volums, però la desaparició de la col·lecció i els entrebancs de la guerra deixaren el catàleg en un únic primer volum, dividit en dues parts: la de text i la de les làmines, que s'enquadraren per separat. S'arribaren a imprimir uns pocs exemplars en edició de luxe i un nombre indeterminat però no gaire llarg en edició cuidada, però no tan luxosa. El fet és que l'obra no s'arribà a completar amb normalitat i restaren a la impremta piles de paquets de làmines que no es varen arribar a enquadrar. L'impressor es queixava anys més tard de les pèrdues que hi havia tingut en tot plegat.

Es féu una àmplia promoció del llibre en els darrers mesos de l'any 1935 i des de la llibreria Babra de Barcelona, que actuava com a editora. En aquell moment es preveia encara una obra en només quatre volums, el darrer dels quals amb els índexs. Cada volum havia de tenir la part de text i les làmines separatament. En els butlletins de presubscripció es preveia l'aparició del primer volum per al mes de novembre del 1935, el segon el desembre, el tercer el gener del 1936 i el quart el març d'aquell mateix any. De fet, ja sabem que el 18 de juliol del 1936 només era a punt de sortir el primer volum, la qual cosa demostra que, com sol succeir en obres de tanta envergadura, s'havia pecat d'optimisme.

Llavors ja s'anunciava un tiratge de cent exemplars en paper de fil Guarro fet a mà i amb filigrana i quatre-cents exemplars numerats i fets amb paper plantin. Com hem dit, els exemplars que arribaren a port varen ésser molt pocs, tot i que n'hi ha de les dues tirades previstes. Encara fa uns anys se'n pogueren reconstruir una trentena d'exemplars, a partir dels paquets de làmines que havien restat, completant la part de text amb reprografia. Els editors distribuïren també quaderns de mostra, amb la portada, dues planes de catàleg i dues làmines, a fi que hom es pogués fer càrrec de la qualitat i les característiques del llibre. També es projectaren i s'arribaren a imprimir algunes postals que reproduïen algunes de les monedes més importants.

La difusió no fou, doncs, tal com l'havia imaginat Emili Carles-Tolrà, però almenys els exemplars que s'han salvat ens han deixat testimoni d'aquella gran col·lecció numismàtica.

8. Un dels llibres que edità fou Giulio BERNI, *Numismática de los papas españoles*, Barcelona, 1948, en edició numerada de tres-cents exemplars en paper Guarro.

CONCLUSIÓ

És ben clar que sabem ara moltes més coses de la col·lecció Carles-Tolrà, però romanen encara alguns punts obscurs.

Ja hem dit que la decisió del propietari de cedir a un preu mòdic la col·lecció responia, ben segur, a una actitud generosa, però ens manquen elements per a poder entendre plenament les seves motivacions.

Pel que fa a l'actuació estatal, es fa difícil d'entendre que, per una diferència de 600.000 pessetes que tenia com a contrapartida més de vuit mil monedes amb peces gregues, romanes i bizantines, moltes d'or, deixés perdre lamentablement l'ocasió d'enriquir significativament els monetaris públics, especialment quan veiem la gran quantitat de peces úniques o raríssimes que se li oferien.

Més incomprendible encara és que l'Estat no exercís el seu dret de compra, invertint l'import dels drets amb l'adquisició de les peces més importants. Preferiren fer el petit «negoci» d'ingressar uns diners? Fou potser, mirant-ho de la manera més positiva, un «pacte de cavallers» per a no desmembrar la col·lecció? Això seria un possible descàrrec, però pensem que Gómez-Moreno, que sabia prou bé de què s'estava parlant, tenia el deure indefugible de posar per davant els interessos públics, cosa que certament no va fer.

Restava, com hem dit, el consol del catàleg, però, una vegada més, l'esforç ingent i altruista d'un col·leccionista no va saber ésser comprès ni posat en valor per l'Administració.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

Madrid, 24 gener 1925

Carles-Tolrà ofereix la col·lecció a l'Estat, indicant com a destí el Museu Arqueològic i dipositant la col·lecció a Madrid a fi que pugui ésser examinada i suggerint que es faci una exposició i que la peritin experts numismàtics del Museu o bé de l'Acadèmia de la Història.

Me he decidido a ofrecerla al Estado Español sin miras lucrativas de ninguna clase [...] [por] la suma de dos millones seiscientas treinta mil pesetas. Esta colección iría a enriquecer nuestro Museo Arqueológico, actualmente empobrecido y sería la admiración de propios y extraños (Arxiu BD, doc. T-1).

Làmina 7

Una de les postals que, complementàriament al llibre, imprimí també Pere Bas per a Carles-Tolrà.
S'hi reproduïen les peces més remarcables de la col·lecció.

2

Madrid, 3 abril 1925

Les monedes són ara ja exposades al Museu Arqueològic. Expressa la seva negativa a desmembrar la col·lecció. Diu que pot demostrar que té ofertes de l'estranger superiors a la xifra que demana i accepta que la valorin experts estatals.

Sometido siempre a la rectitud de conciencia y sano juicio de V. E. pongo en sus manos el señalamiento de lo que debe desembolsar el Estado [...] (Arxiu BD, doc. T-2).

3

Madrid, 3 novembre 1925

Es transcriu l'informe emès per la Junta Facultativa de Archivos, Bibliotecas y Museos sobre la col·lecció i abans de pronunciar-se demanen explicacions sobre la seva procedència.

[...] antes de dictaminar sobre la importancia de la colección, procede se explique por el poseedor de dichos ejemplares numismáticos la procedencia de los mismos por si el Estado tuviera algun derecho de preferencia (Arxiu BD, doc. T-3).

4

Madrid, s/d (vers desembre 1925)

Esborrany de López Revillas amb detalls sobre l'origen dels fons.

La historia de esta colección está hecha en la Memoria que acompañaba a la instancia presentada en este ministerio en (24 de enero de 1925) (Arxiu BD, doc. T-4).

5

Madrid, s/d (vers juny 1926)

Original a mà del nou informe sobre la conveniència de l'adquisició on s'insisteix en la voluntat de adquirir-ne només una part. Comença així:

Se insiste en lo esencial de nuestro informe dado en 10 de marzo respecto a la improcedencia de adquirir para este Museo las series de la colección propuesta cuyas similares abundan en el mismo [...] (Arxiu BD, doc. T-5).

6

Madrid, 10 juny 1925

Esborrany a mà amb lletra que sembla de Carles-Tolrà denegant un nou examen i insistint en no desglossar la col·lecció.

No estima necesario que sea examinado nuevamente el monetario, puesto que los pe-
ritos del Museo han tenido tiempo sobrado de hacerlo durante los tres meses que ha esta-
do depositado en dicho Museo. Asimismo el que suscribe tiene el honor de poner en cono-
cimiento de V. E. que no está conforme con desglosar la colección [...] (Arxiu BD, doc.
T-6).

7

Madrid, 6 octubre 1928

*Carta de López Revillas en nom de Carles-Tolrà recopilant les negociacions ante-
riors, indicant que els ofereixen 2.500.000 pessetes a l'estranger i que ells ara només de-
manen 1.500.000 pessetes i manifestant que seria una llàstima que el fons hagués de sor-
tir del país.*

El gobierno Español dispuso que la citada colección se exhibiera en el Museo Arqueo-
lógico y allí fue detenidamente admirada por S.S. M.M. los Reyes y días después también
lo fue por el entonces Presidente interino del Gobierno Excmo. Sr. Marqués de Magaz
(Arxiu BD, doc. T-7).

8

Madrid, 8 juliol 1936

*M. Gómez-Moreno explica la petició d'exportació que havia fet Carles-Tolrà, les con-
dicions que se li havien imposat i diu que ja les ha complert. Per tant, dona l'autorització,
sense retenir cap peça.*

Cumplidos por el solicitante los requisitos exigidos, declarado por esta Sección que no interesa adquirir ninguna moneda y elevada a resolución definitiva el Pleno por exigirlo así la Ley de 13 de mayo de 1933, cuando se trata de ventas cuyo importe exceda de cincuenta mil pesetas, la Junta en sesión plenaria del 6 del corriente ha ratificado su anterior acuerdo, autorizando la Aduana de Algeciras la colección de referencia, conforme a las fotografías presentadas y previo pago a la Junta de los derechos establecidos por la legislación vigente en el momento de la exportación. Lo que cumpliendo al expresado acuerdo tengo la honra de poner en conocimiento de Ud. a los efectos consiguientes. Madrid, 8 de julio de 1936. EL PRESIDENTE. M. Gómez Moreno (Arxiu BD, doc. T-8).

9

Berga, 23 abril 1938

Ordre d'incautació d'unes monedes i un llengot d'or a López Revillas.

«sumario n. 3 de 1938 procedente del Tribunal de Urgencia incoado por atesoramiento de moneda contra Antonio López y López Revillas». «Detalle del ingreso monedas oro: en monedas de oro españolas, onzas, medias onzas y diversas pesetas oro, 1150. Total 1.150». «Ha librado en esta Tesorería un lingote de oro... del cual el precio de 9,15 pesetas el gramo es de pesetas papel 826 pesetas con 65 céntimos.» (Arxiu BD, doc. T-9).

10

Barcelona, 22 gener 1945

Certificació del sobreseïment provisional de la causa seguida per estafa contra Antonio López y López-Revillas.

[...] denunciado por D. José M.ª Trias de Bes y D. José Girbau Homet, como contadores partidores de la herencia de don Emilio Carles Tolrà, marqués de Castellar, que entre los bienes que debieron venir a formar parte del caudal relicto figuraba una colección de monedas antiguas, cuyo valor pudiera calcularse en unas 80.000 libras esterlinas, la cual en los primeros tiempos del Movimiento revolucionario con que se significó en Catalunya la Cruzada de Liberación, había entregado a D. Antonio López y López Revillas y escondido por este en la Librería «Babra» sita en la calle de Canuda de esta ciudad, de acuerdo con un tal Monje, empleado de la misma sin que sobre el ulterior destino de dicho monetario hubiese dado explicación satisfactoria el referido Sr. López [...] a pesar de las diligencias sumariales practicadas no se ha justificado debidamente la perpetración del delito [...] dicto auto de sobreseimiento provisional [...] (Arxiu BD, doc. T-10).

11

Barcelona, 22 desembre 1943

Exculpació del fill gran de Carles-Tolrà.

Declaro que, por informaciones familiares, la parte de la colección de monedas de mi padre (q.e.p.d.) entregada por D. Antonio López, es la única que él conservaba en su poder. Por lo que desisto de toda acción contra él. Signa José M. Carles-Tolrà (Arxiu BD, doc. T-11).

12

Barcelona, 22 maig 1953

Compromís de pagament de comissió a Antonio López y López.

Por la presente me comprometo a entregar a D. Antonio López y López la cantidad de pesetas una con cincuenta céntimos en concepto de comisión y gastos sobre cada Kg de algodón Brasil 4 que se entregue por mi indicación a diversos industriales y cual algodón será entregado al precio de cincuenta y cinco pesetas, aduana incluida [...] (Arxiu BD, doc. T-12).

13

Esparraguera, sense data

Contracte d'edició del primer volum de la catalogació de la col·lecció.

Que la casa Gràfiques Vich d'Esparraguera es compromet a editar l'obra convinguda en la forma següent: ...suposant 3.600 monedes... son 230 els exemplars en espanyol, que son 31 plecs [...] (Arxiu BD, doc. T-13).